19-08-2020

अनिवार्यपत्रम् । शास्त्री B

व्याकरणाद्विषया: । रघुवंशम् । श्लोकव्याख्या ।

" तं प्राप्य सर्वावयवानवद्यं व्यावर्तताऽन्योपगमात्कुमारी ।
न हि प्रफुल्लं सहकारमेत्य वृक्षान्तरं काङ्क्षति षट्पदाली ॥"

सन्दर्भ: → पूर्ववत् ।

प्रसङ्ग: → कविरत्राजं प्रति इन्दुमत्या: सान्द्रां स्नेहभावं प्रकाशयति ।

अन्वय: → कुमारी सर्वावयवानवद्यं तं प्राप्य अन्योपगमात् व्यावर्तत, हि षट्पदाली प्रफुल्लं सहकारवृक्षम् एत्य वृक्षान्तरं न काङ्क्षति ।

व्याख्या (शब्दार्थ: व्याकरणञ्च) → कुमारी = इन्दुमती । सर्वावयवानवद्यं → सर्वे च ते अवयवा:, न अवद्य:, तम् = निर्दोषशरीरम् ।
तम् = अजम् । प्राप्य = लब्ध्वा । अन्योपगमात् = अपरराजो-पगमात् । व्यावर्तत = निवृता । हि = यत: । षट्पदाली: → षट् पदानि येषां, तेषाम् आली = भ्रमरावलि: । प्रफुल्लम् = पुष्पितम् । सहकारवृक्षम् = आम्रतरुम् । एत्य = अवाप्य ।
वृक्षान्तरम् = अन्यं वृक्षम् । न = नहि ।
काङ्क्षति = अभिवाञ्छति ।

तात्पर्य: → इन्दुमती सर्वाङ्गसुन्दरम् अजं प्राप्य राजान्तरं तथैव न जगाम, यथा पुष्पिताम्रवृक्षं परित्यज्य मधुकरसमूह: वृक्षान्तरं न याति ।

विशेष: → शृङ्गाररस: । वैदर्भीरीति: । प्रसादगुण: । उपजातिछन्द: । अर्थान्तरन्यासालङ्कार: ।

[signature] 19-08-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (स० प्राचार्य)
रा० उ० सं० महावि० सखवेसा परिसाँ ।

संस्कृत सम्मान्यम् । उपशास्त्री II 19-08-2020

अनिवार्यपत्रम् । तद्धित प्रत्ययः ।

	त्व (त्वम्) प्रत्ययः	तल् प्रत्ययः
वीर →	वीर+त्व = वीरत्वम्	वीरता
लघु →	लघुत्वम्	लघुता
गुरु →	गुरुत्वम्	गुरुता
कवि →	कवित्वम्	कविता
महत् →	महत्वम्	महत्ता
विद्वस् →	विद्वत्वम्	विद्वत्ता
सुन्दर →	सुन्दरत्वम्	सुन्दरता
नर →	नरत्वम्	नरता
पटु →	पटुत्वम्	पटुता
पशु →	पशुत्वम्	पशुता
मूर्ख →	मूर्खत्वम्	मूर्खता
मानव →	मानवत्वम्	मानवता
सभ्य →	सभ्यत्वम्	सभ्यता
देव →	देवत्वम्	देवता
असुर →	असुरत्वम्	असुरता
वृद्ध →	वृद्धत्वम्	वृद्धता
मृदु →	मृदुत्वम्	मृदुता
पितृ →	पितृत्वम्	
रूप →	रूपत्वम्	रूपता
प्रिय →	प्रियत्वम्	प्रियता

19-08-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (स० प्राचार्यः)।

रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।

अनिवार्यपत्रम् ।   शास्त्री B   19-08-2020

व्याकरणसाहित्यम् ।   रघुवंशम् ।   श्लोकव्याख्या ।

" तं प्राप्य सर्वावयवानवद्यं व्यावर्तताऽन्योपगमात्कुमारी ।
न हि प्रफुल्लं सहकारमेत्य वृक्षान्तरं काङ्क्षति षट्पदाली ॥"

सन्दर्भः → पूर्ववत् ।

प्रसङ्गः → कविरजं प्रति इन्दुमत्याः सान्द्रां स्नेहभावं प्रकाशयति ।

अन्वयः → कुमारी सर्वावयवानवद्यं तं प्राप्य अन्योपगमात् व्यावर्तत, हि षट्पदाली प्रफुल्लं सहकारवृक्षम् एत्य वृक्षान्तरं न काङ्क्षति ।

व्याख्या (शब्दार्थः व्याकरणञ्च) → कुमारी = इन्दुमती । सर्वावयवानवद्यं → सर्वे च ते अवयवाः, न अवद्यः, तम् = निर्दोषशरीरम् । तम् = अजम् । प्राप्य = लब्ध्वा । अन्योपगमात् = अपरराजोपगमात् । व्यावर्तत = निवृता । हि = यतः । षट्पदाली → षट् पदानि येषां, तेषाम् आली = भ्रमरावलिः । प्रफुल्लम् = पुष्पितम् । सहकारवृक्षम् = आम्रतरुम् । एत्य = अवाप्य । वृक्षान्तरम् = अन्यं वृक्षम् । न = न हि ।
काङ्क्षति = अभिकाङ्क्षति ।

तात्पर्यः → इन्दुमती सर्वाङ्गसुन्दरम् अजं प्राप्य राजान्तरं तथैव न जगाम, यथा पुष्पिताम्रवृक्षं परित्यज्य मधुकरसमूहः वृक्षान्तरं न याति ।

विशेषः → शृङ्गाररसः । वैदर्भीरीतिः । प्रसादगुणः । उपजातिछन्दः । अर्थान्तरन्यासालङ्कारः ।

19-08-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (स० प्राचार्य)
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।